

О. Г. Данильян, доктор філософських наук, професор

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ В ТРАНЗИТИВНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Відомо, що культура будь-якого суспільства, у тому числі транзитивного, є складною системою, елементами якої виступають традиційні і інноваційні культурні форми, субкультури різних соціальних прошарків, груп, етносів, релігійних конфесій. У цій системі розрізняють також певні рівні: елітну культуру, народну культуру, масову культуру та ін.

Усі соціокультурні елементи об'єднуються в єдину систему на основі загальнозначущих для даного суспільства цінностей, які є певним фундаментом, на якому базується культурна різноманітність. Найважливішими консолідуючими засадами суспільства, «полем тяжіння», що об'єднує його суб'єктів в єдиний соціокультурний організм, є спільність історії, економічного життя, психічних якостей, мови, релігійних і етичних цінностей тощо.

Крім певних рис єдності між елементами соціокультурної системи, а також між культурами в цілому існують певні відмінності, які в процесі взаємодії суб'єктів суспільства можуть перебувати в різних станах: від гармонії (консенсусу) до конфлікту. Найтипівішими видами конфлікту у сфері культури є: колізія між традиційними і інноваційними формами в її розвитку, аномія, культурне відставання (культурний розрив), зіткнення соціокультурної системи і субкультури, міжцивілізаційні (міжсоціокультурні) конфлікти тощо.

Розвиток культури є складним, суперечливим процесом. У ньому мають місце як традиційні форми, зв'язок з раніше досягнутими цінностями культури, так і інноваційні форми, що сприяють розвитку. Традиційні та інноваційні форми в культурі – діалектично взаємопов'язані явища, які багато в чому визначають процес її розвитку. Є всі підстави стверджувати, що рухома, інноваційна сторона в культурі пов'язана з проблемами та конфліктними ситуаціями в її розвитку і визначається реальними суперечностями суспільного життя.

При зміні соціально-економічної основи життя суспільства або виникненні нових потреб у житті соціальних систем старі культурні традиції вже не в змозі виконувати свою регулятивну функцію, що приводить до появи культурних інновацій. Інноваційні і традиційні культурні цінності, як правило, співіснують разом якийсь час, у ході якого старі культурні форми поступово витісняються або трансформуються. Конфлікт, що виникає між культурними цінностями, які протистоять між собою, гостро переживається людьми, оскільки зміна старої традиції на нову пов'язана з ламанням культурного стереотипу.

В умовах соціально-політичних, економічних криз суспільства, у транзитивні періоди його розвитку (наприклад, у посттоталітарних соціумах), коли руйнація старої, традиційної культури набагато випереджає процес генерації інноваційних культурних форм, виникає культурна аномія. Під аномією розуміються порушення єдності культурного процесу, стан ціннісно-нормативного вакууму в суспільстві (Е. Дюркгейм), унаслідок чого традиційні культурні норми і цінності вже не працюють, а інноваційні відсутні або ще не повністю встановилися. Культурна аномія в країнах на пострадянському просторі спричиняє етичну деградацію суспільства, настання бездуховності, речовизм, поширення шаблонної псевдокультури.

Важливим компонентом культури є духовна культура, яка виконує особливу роль у процесі трансформації суспільства. Якщо суспільства тоталітарного та авторитарного типів для підтримання гомогенності соціальної системи, підвищення її стійкості і керованості використовують метод придушення небажаних цінностей та інтересів, уніфікації основних компонентів духовної культури, то перехідні соціальні системи втрачають штучний монізм цінностей та інтересів, місце якого починає посідати плюралізм нових орієнтацій. Проте такий псевдоплюралізм, не заснований на консенсусі з приводу базових, життєво важливих для суспільства цінностях та інтересах, приводить не до вдосконалення соціуму і його консолідації, а до його розвитку за найдраматичнішим сценарієм. Одна частина суспільства прагне повернутися до колишньої єдності, гомогенності, інша бажає ще більшої плюралізації сфери духовної культури, цінностей та інтересів, заперечуючи моральний контроль і оцінки, вважаючи вищим благом існування сам плюралізм. Тому, крім соціальних, економічних, політичних суперечностей, у таких системах закономірно загострюються і суперечності у сфері духовної культури.

В умовах зміни суспільно-політичного ладу найшвидших змін зазнають політична та економічна сфери. Духовні цінності суспільства також змінюються достатньо швидко, проте їм притаманні більша фундаментальність, існування в латентній формі. Найістотніші зрушення у сфері духовної культури спостерігаються в скороченні розриву між теоретичною і буденною свідомістю. Остання починає оперативніше реагувати на актуальні життєві проблеми, однак із запізненням реагує на події у сфері теоретичної свідомості. Урешті-решт співвідношення теоретичної і буденної свідомості визначається не швидкістю їхньої трансформації, а щаблем, на якому в даний момент триває ідеологічний процес у суспільстві. Якщо взяти до уваги традиційну чотириетапну диференціацію цього процесу (акумуляція, розроблення, пропаганда, офіціалізація), то можна констатувати, що більшість транзитивних держав у даний час перебуває тільки на другому етапі, що зумовлює згадане співвідношення, а також гостроту ідеологічних суперечностей.

Особливість формування духовної культури в перехідних соціальних системах полягає також у тому, що в даний період у ній відтворюються і вступають у гостру боротьбу форми свідомості, кожна з яких у розвиненому вигляді характеризує певний історичний етап. Це авторитарна і ліберально-демократична, комуністична і антикомуністична, релігійна і атеїстична, етатистська і анархістська форми свідомості. Зазначене призводить до небезпечної поляризації духовної культури суспільства, виникнення в ній екстремістських рухів різноманітного ґатунку, маргінальних субкультур, що актуалізує суперечності в інших сферах життя суспільства та ускладнює їх розв'язання.

И. Д. Денисенко, доктор философских наук, профессор

ПРОБЛЕМНОЕ ПОЛЕ МОДЕРНИЗАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО НАУЧНОГО ДИСКУРСА

В современной социологической и политологической литературе, посвященной проблемному полю модернизации, считается, что последнее представляет сложный и достаточно противоречивый объект исследования. Анализ содержания публикаций наиболее известных представителей системы социально-гуманитарных знаний, определенным образом специализирующихся на изучении проблем этого процесса (Ш. Айзенштадта, У. Бека, И. Валлерстайна, Э. Гидденса, Р. Дарендорфа, Т. Парсонса, Дж. Н. Смелзера, С. Хантингтона, П. Штомпки и др.), позволяет сделать следующие выводы.

В современном научном сообществе на данный момент отсутствует общепринятая интерпретация содержания понятия «модернизация». Например, У. Бек предлагает рассматривать ее как изменения, происходящие в базисных институтах Первого или Второго модерна, которые «не нарушают сами базисные принципы»¹. Т. Парсонс под «модернизацией» понимает «совокупность различного рода экономических, политических и психологических преобразований и изменений конкретного общества на пути его приобщения к системе «современных» обществ»². Дж. Н. Смелзер определяет модернизацию как сложную «совокупность перемен, происходящих почти в каждом аспекте общества в ходе его индустриализации»³. Д. Лернер предложил ин-

¹ Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек ; пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника. – М. : Прогресс-Традиция : Изд. дом «Территория будущего», 2007. – С. 339.

² Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева. – М. : Аспект Пресс, 1998. – С. 6.

³ Смелзер Н. Социология : пер. с англ. / Н. Смелзер. – М. : Феникс, 1994. – С. 634.